

Розділ 10 Соціальне управління

§ 1. Поняття, функції і принципи соціального управління

Під соціальним управлінням розуміють цілеспрямований вплив на соціальні відносини, структури і процеси. Об'єктом соціального управління є соціальні групи, що взаємодіють між собою з приводу реалізації загальних і специфічних інтересів. З точки зору елементно-структурної групи — це люди, організації, поселенські, соціально-класові, демографічні, етнічні спільноти тощо, в яких, по-перше, ви-являються соціальні відносини — відносини між соціальними суб'єктами з приводу їх рівності й соціальної справедливості у розпорядженні життєвими благами й умовами становлення і розвитку особистості, задоволення матеріальних, соціальних, духовних потреб.

Соціальні проблеми у вирішенні багатьох заходів мають неабияке значення: соціальні чинники, ціннісні орієнтації і настанови, симпатії і антипатії впливають на темпи і якість багатьох несоціальних, а часто технологічних, економічних, правових та інших процесів. Таким чином, прихід соціології в загальну науку управління знаменував пошук глибинних резервів, багато з яких прямо залежать від суспільної свідомості й поведінки людей. Соціальні резерви — це соціальні можливості індивідів і колективів, які у цей час не реалізуються для підвищення їх активності й ефективності певних видів соціальної діяльності. Такими резервами виступають здібності, кваліфікація, компетентність, трудова й управлінська культура тощо.

В основі соціального управління лежить необхідність навчитися ви-являти вторинні, більш віддалені суспільні наслідки виробничої діяльності, серед яких значне місце посідають соціальні наслідки, тобто результати, плановані або несподівані, стихійні, передбачувані або непередбачувані тощо, перетворень у суспільстві, які позначаються на соціальних відносинах груп, спільнот, індивідів, що супроводжується змінами в їх

становищі. Тому очевидно, що крім суто соціального напрямку розвитку суспільства, соціальні наслідки виявляються й в управлінні соціально- економічними, соціально-політичними і духовними процесами.

В усіх напрямках суспільного розвитку виявляються соціальні відно-сини з приводу нерівності й справедливості в розпорядженні матеріаль-ними благами, що відображаються в соціальних індикаторах — якісних і кількісних характеристиках окремих властивостей і станів соціальних об'єктів (систем, організацій) і процесів, сукупність яких відбиває їх осо-бливості в статичній і динамічній. До таких індикаторів належать: рівень життя, якість життя, рівень зайнятості й безробіття, прожитковий мінімум, показники смертності й народжуваності, рівень конфліктності у суспіль-стві (у трудовому колективі, сім'ї, між етносами або конфесіями) тощо.

Виділення й розуміння суті й специфіки соціального управління як певної підсистеми в управлінській діяльності, яке має відмінності від інших її систем (технологічної, економічної), має достатнє прак-тичне значення. Наприклад, на виробництві, в організації може бути ідеально існуюча в організаційному і функціональному відношенні система управління виробничими процесами (тобто технологічна), добре налагоджена економіка, втім, процеси, що відображають дина-міку взаємовідносин між людьми, їх соціальне самопочуття, задово-лення трудовим осередком й інші соціальні показники, через недо-статню увагу до них починають деградувати. Це неминуче негативно вплине й на суто виробничі, економічні показники, результати діяль-ності організацій і матиме негативні соціальні наслідки.

Цілі соціального управління — це удосконалення умов життя лю-дей, їх взаємовідносин і соціальних якостей особистості. Зважаючи на те, що іманентною рисою нашого суспільства є його соціальна орієн-тованість (смысл якої полягає в тому, що економічна, політична влада й інші структури та інститути повинні як головна ціль свого функціо-нування бути орієнтованими на забезпечення й задоволення потреб населення), то зрозумілою стає проблема пізнання законів соціального управління соціумом взагалі.

Зміст будь-якого виду і спрямування управлінської діяльності зна-ходить свій конкретний вияв у функціях управління. Якщо виходити з того, що функціями називають певну діяльність, обов'язок, роботу, призначення, то функціями управління можуть бути певні види управ-лінської діяльності, сутність яких полягає у цілеспрямованому впливі на об'єкт управління. Функції управління забезпечують вияв і обґрун-тування сукупності характеристик цілі й шляхів розвитку об'єкта управ-ління, також відповідних способів досягнення цілей розвитку об'єкта, яким управляють, і реалізації призначення системи в

цілому. Якщо цілі й завдання відбивають зміст діяльності суб'єктів управління, то функції управління — форми й методи управлінської діяльності.

Управління взагалі можна уявити як безперервну серію взаємопов'язаних управлінських функцій, як процес, це не будь-яка одноразова дія, а серія безперервних дій.

Анрі Файоль, який здійснив початкову розробку функцій управління, вважав, що існує п'ять вихідних функцій. За його словами, управління означає прогнозувати, планувати, організовувати, розпоряджати-ся, координувати, контролювати. Деякі науковці потім розробили інший перелік функцій — планування, організація, командування, мотивація, керівництво, координація, контроль, комунікація, дослідження, оцінка, прийняття рішень.

Соціальне управління як регулювання процесів розвитку систем, що створюють соціальну сферу суспільного життя в будь-яких масштабах і на всіх рівнях, складається зі своїх, притаманних саме даному виду діяльності, функцій. Їх набір і система визначаються сукупністю процесів, які створюють різновиди соціальної управлінської діяльності.

Згідно з ними назвемо два підходи до визначення функцій — перший — з точки зору призначення, спрямування впливу; другий — характеристики самого процесу управління.

Стосовно першого підходу виділяють три групи конкретних функцій соціального управління;

- 1) зміни в умовах якості і способу життя людей;
- 2) формування й розвиток соціальних якостей особистостей;
- 3) формування, функціонування й розвиток соціальних систем як цілісних утворень.

Стосовно другого підходу, процесного, виділяють діагностичну, організаційну, регулятивну, обліково-контрольну функції, які у поєднанні утворюють управлінський цикл. Розглянемо обидва підходи докладніше.

Функції призначення, напрямів вияву включають зміни в зовнішніх умовах життєдіяльності людей і спрямовані перш за все на створення сприятливих умов життя людей і поступове їх поліпшення. Важливо зазначити, що створення сприятливих умов життєдіяльності залежить не-редусім від самої людини, і вона повинна в межах закону використати цю можливість, маючи на увазі, що повної рівності у суспільстві бути не може, тому управління має за мету пом'якшити наслідки природної і соціальної нерівності людей за рахунок соціальної політики. Шляхами управління тут може бути вилучення частини доходів у багатих людей для допомоги бідним, надання останнім деяких пільг для здобуття освіти, працевлаштування тощо. Але розміри такої допомоги не мають бути великими, інакше цим неминуче буде завдано значної шкоди нормальному суспільному життю: втрата стимулів праці, зростання безробіття тощо, у результаті чого може настати деградація і руйнування суспільства.

Саме тому в першій групі функцій виділяють і таку, як забезпечення соціальних умов безпеки громадян. Багатостороння й складна діяльність багатьох соціальних інститутів, і перш за все держави, щодо попередження й припинення замаху на життя, здоров'я, честь, власність громадян, а також на основі громадського правопорядку, не може в цілому розглядатись як соціальне управління. І все ж у ній є соціально-управлінські аспекти — діяльність з поліпшення організації правоохоронної, судової роботи, що веде до змін у роботі цих органів, а через ці зміни забезпечується удосконалення умов життя населення, які стосуються його безпеки.

Функціями соціального управління першої групи є також створення умов, які гарантують права і свободи громадян через підтримку і удосконалення умов забезпечення їх захисту; створення й удосконалення умов участі громадян в управлінні соціальними процесами.

Функції першої групи охоплюють процеси внутрішніх змін — у самому змісті цієї життєдіяльності, тобто в самому способі життя людей (а не їх умовах), а також у їх соціальних якостях (а не умовах для їх формування). До цієї групи відносять такі функції: формування, підтримання, розвиток творчої енергії людини, надання їй можливості виявляти ініціативу, самостійність, заповзятливість; формування у людей сприйнятливості до інновацій і забезпечення зростання освітнього і культурного рівня

тощо.

Соціальне управління охоплює цілеспрямований вплив на процеси формування, функціонування й розвитку соціальних систем як цілісних утворень, змін їх соціальної організації й структури. Будучи результатом природного розвитку суспільних змін, соціальні системи (класи, етноси, сім'ї, демографічні групи тощо) відчувають на собі в ході свого формування й розвитку різноманітні управлінські впливи, які можуть радикально їх змінити.

Другий підхід до аналізу функцій соціального управління ми визначили як процесний. Термін «другий» не означає, що можна використовувати той або інший. Вони використовуються одночасно і один без одного не здійснюються, формула їх застосування є такою: певні суспільні призначення знаходять певні форми і методи здійснення. Особливості функцій процесного підходу полягають у тому, що вони формулюються не довільно, а являють собою певну систему.

Ми зазначили, що послідовно використовувані в діалектичній єдності функції створюють управлінський цикл. Управлінський цикл являє собою одночасне існування функцій і етапів: збір інформації, прийняття управлінського рішення, організація, регулювання, облік і контроль.

Під принципами управління розуміють, по-перше, узагальнені основні правила, які визначають відбір стратегічних цілей управління, побудову організаційних структур, функціонування й розвиток керівної системи, прийняття рішень за відповідних умов і на відповідних рівнях; по-друге — найважливіші вимоги, дотримання яких забезпечить ефективність управлінських рішень, управлінської діяльності, управління в цілому.

Принципи соціального управління можна розподілити на загальні, окремі та організаційні. Усі вони є взаємопов'язаними, і тільки цілісне їх застосування спроможне забезпечити успіх в управлінні соціальними процесами.

Загальними принципами соціального управління є такі.

Принцип соціальної орієнтації. Він означає, що згідно з ієрархією факторів у системі управління на першому місці стоять люди, за ними — фінанси і техніка. Людський капітал є наріжним каменем конкурентоспроможності й ефективності, тому затрати на людину — це не витрати, а внесок, який необхідно грамотно використовувати. Соціальні фактори, тобто врахування потреб людини, значно підвищують ефективність економіки і результати будь-яких дій.

Основний зміст принципу наукової обґрунтованості полягає у ви-мозі застосування наукових методів при підготовці і реалізації управ-лінських дій. Це означає, що цілеспрямований вплив на соціальні системи здійснюється на основі пізнання і використання об'єктивних закономірностей розвитку суспільства, враховуючи і випадковості.

Принцип системності визначається як упорядкування системи. Управління покликане забезпечувати й удосконалювати структурну і функціональну єдність системи, викривати та переборювати перепо-ни на шляху до здійснення мети, нейтралізувати дисфункції. Одно-часно цей принцип означає всебічну підготовку управлінського рішен-ня, аналіз безлічі варіантів їх реалізації, координацію зусиль на деяких напрямках. У соціальних системах цей принцип передбачає тісний зв'язок рішень, економічних, політичних, культурних проблем у ході підготовки та реалізації управлінських завдань.

Сутність принципу ефективності полягає у досягненні поставленої мети в якомога коротший термін і за найменших витрат матеріальних коштів і людської енергії.

Принцип конкуренції означає суперництво у будь-якій царині діяль-ності в організації, системі між людьми, спільнотами, зацікавленими в досягненні однакової мети. Роль конкуренції полягає у вияві найбільш результативних ефективних шляхів соціального розвитку, що виявля-ється у порівнянні, відборі й перетворенні в національне надбання най-кращих способів управління будь-якою сферою у соціумі.

Принцип стимулювання виходить з положення, що неможливо управляти соціальними процесами, відносинами, структурою, не на-вчившись управляти мотивами людської поведінки. Виявом цього принципу є сполучення матеріальних і моральних стимулів.

Другу групу принципів соціального управління, як ми зазначили, складають окремі принципи. Сфера їх дій є обмеженою, локальною. Це конкретні принципи, що застосовуються у певній, окремій, специфічній соціальній системі. Виділяють принципи соціального партнерства, управління кадрами, правової соціалізації тощо.

Принцип соціального партнерства: 1) тристоронність на основі трипартизма — представництва уряду, профсоюзів, підприємців; 2) рівність сторін на переговорах; 3) пріоритетність таких, що приймають, методів і процедур у переговорах; 4) поліпшення умов договорів і угод з кожним наступним рівнем; 5) обов'язковість виконання договорів; 6) довіра у відносинах; 7) регулярність проведення консультацій у ході співробітництва; 8) відповідальність за прийняття зобов'язання.

Принципи співробітництва між народами: 1) взаємне визнання прав і поваги цих прав; 2) неприпустимість геноциду і етноциду, тобто винищення в будь-якій формі будь-якого народу і його культури; 3) само-ідентифікація, тобто визначення самими громадянами своєї національної належності; 4) суверенітет, самовизначення, самоуправління; 5) збереження культурної самобутності, включаючи сфери мови і освіти, культурної специфіки і народних традицій; 6) контроль за використанням природних багатств і ресурсів на території їх проживання; 7) доступ до досягнень світової цивілізації і їх рівноправне використання.

Принцип участі. Згідно з цим принципом кожна особистість, яка залучена до того або іншого соціального процесу, має бути його рівно-правним учасником, діяльність якого є необхідною ланкою цього процесу і визнається всіма учасниками. Участь є моментом реальної діяльності і соціальною формою вияву статусу цієї діяльності. Із цього випливає, що без участі не існує реального входження в діяльну-правову систему, а значить, немає правової соціалізації, принаймні позитивної. Важливу роль у реалізації цього принципу відіграють відповідні цінності і установки професіоналів, що організують, проводять у життя і контролюють ті або інші правові акції.

Принцип правового пріоритету. Неодмінною вимогою будь-якого аспекту правової діяльності, в якій би сфері вона не здійснювалася, є абсолютний пріоритет закону, його безроздільне панування. Не може бути політичних, ідеологічних, психологічних і інших факторів, що могли б ініціювати найменше відхилення від закону. Причому не тільки того закону, що дає оцінку соціальному явищу, але й того, який визначає процес цієї або іншої правової дії. Відхилення від цієї вимоги на практиці означає руйнування соціальної системи через правовий аспект діяльності.

Принцип гарантії. Він полягає в тому, що забезпечується активність будь-якої особистості в тому правовому процесі, де йде мова про її долю чи інтереси. Таке забезпечення має бути гарантоване законом, причому гарантії повинні мати такий характер, що жодна гілка влади чи посадова особа не можуть її ігнорувати або послабити. Наприклад, зразком гарантії демократичних прагнень, незважаючи на порівняно невеликий обсяг, може бути Конституція США. Мабуть, це можна пояснити тим, що її автори і ті, хто приймав Конституцію, справді, а не про людське око, прагнули торжества демократичних принципів.

Принцип компенсації. У реальному житті часто трапляються ситуації, коли порушується те чи інше право особистості, передбачене законом. У разі таких порушень закон повинен передбачати матеріальну і моральну компенсацію, а правоохоронні органи — гарантувати її отримання. З точки зору правової соціалізації, важливість цього принципу полягає в тому, що він може захистити від соціальної апатії та правового нігілізму, які завжди виникають або принаймні мають тенденцію виникнення під впливом порушень закону, що допущені некомпетентними або не-сумлінними діячами правової сфери. Цей принцип може стати одним з основоположних принципів соціального розвитку взагалі та правової соціалізації зокрема лише у разі, якщо вимоги компенсації, про кого б не йшлося, стали б нормою правової свідомості і практичної поведінки. Реалізація цього принципу має особливу важливість ще й тому, що він сприяє корекції правової соціалізації не тільки пересічних громадян, але й посадових осіб у всіх соціальних системах і структурах, тобто на вищих щаблях управлінської діяльності.

Третю групу становлять організаційні принципи. Організаційно-технологічний аспект управління — це перш за все організаційно-розпорядча, адміністративно-виконавча діяльність. Вона була досліджена ще Анрі Файолем і залишилася майже незмінною. До таких принципів він відносив: розподіл праці, повноваження й відповідальність, дисципліну, єдиноначальність, підпорядкування особистих інтересів загальним, винагороду персоналу, порядок, справедливість, ініціативу та корпоративний дух.

§ 2. Управлінське рішення

Управлінське рішення можна розглядати у двох аспектах. По-перше, це певний документ спеціалістів, керівників, що являє собою постановку завдань, напрями і кроки, терміни, ресурси подальшої діяльності. По-друге, — це розгорнутий у часі логіко-розумовий, емоційно-психологічний, організаційно-правовий процес, який здійснюється в межах компетенції суб'єкта управління, внаслідок чого виникає проект зміни в організації, соціальній системі в цілому або окремих її ланцюгах.

Рішення — це завжди вибір альтернативи. Метою рішення є забезпечення руху до визначеної мети. Тому найбільш ефективним організаційним рішенням буде той вибір, який насправді буде реалізованим, а не примарним і зможе зробити внесок у досягнення кінцевої мети.

Організаційні рішення можна кваліфікувати як запрограмовані і незапрограмовані. Запрограмовані рішення — це результат реалізації певної послідовності кроків і дій, подібних до тих, що приймаються при розв'язанні математичного рівняння. Як правило, кількість можливих альтернатив обмежена і вибір має бути зроблено в межах спрямувань, заданих організацією. Наприклад, при визначенні графіка прийому суддів в тому чи іншому районі необхідно виходити із формули, яка вимагає співвідношення між кількістю населення в районі і кількістю суддів. Програмування вважається допоміжним засобом у прийнятті ефективних організаційних рішень, воно знижує вірогідність помилок. Це також економить час, оскільки нема потреби що-разу розробляти якусь нову процедуру.

Незапрограмовані рішення потрібні в ситуаціях, що до певної міри є новими, внутрішньо неструктурованими або сполученими з невідомими чинниками. Оскільки заздалегідь неможливо скласти конкретну послідовність необхідних кроків, слід розробити процедуру прийняття рішення. До числа незапрограмованих можна віднести рішення такого типу: якими мають бути цілі організації, як поліпшити діяльність соціального інституту, як витіснити негативні відносини, як змінити мотивацію людей тощо. У кожній з подібних ситуацій істинною причиною проблеми може бути будь-який чинник.

Найефективнішим процесом прийняття рішення є її раціональний вибір. Тут мова йде про нескінченну послідовність взаємопов'язаних кроків та сукупність виборів. Процес раціонального розв'язання проблеми має декілька етапів.

1. Діагностика проблеми. Першим кроком на шляху прийняття рішення є проведення соціальної діагностики. «Діагноз» будь-якої соціальної ситуації має бути якнайточнішим і найповнішим, тоді і «ліку-вання» проблеми буде ефективним. Адже правильно визначити проблему, значить, наполовину вирішити її. Проблемою вважається ситуація, коли поставлені цілі не досягнуто, або коли є можливість що-небудь змінити на краще. Першою фазою в діагностиці складної проблеми є усвідомлення й установлення симптомів труднощів або наявних можливостей, що допоможе визначити проблему в загальному вигляді. Другою фазою є збір релевантної інформації, тобто тільки такої, яка стосується цієї проблеми.

2. Формулювання обмежень і критеріїв у прийнятті рішення. Коли проблема пройшла соціальну діагностику, треба чітко зрозуміти, що саме з цією проблемою можна зробити. Багато які з рішень проблеми не будуть реалістичними, оскільки у суб'єкта управління (організація, установа, суспільство в цілому або держава) недостатньо ресурсів для реалізації прийнятого рішення. Обмеження коригуючих дій звужують можливості у прийнятті рішень. На цьому етапі необхідно уявити сутність обмежень, вже потім виявити альтернативи. Якщо цього не зробити, можна помилково вибрати нереалістичне спрямування дій. Зрозуміло, це не вирішить, а лише поглибить проблему. Обмеження варіюються та ідентифікуються. На додаток до цього необхідно визначити стандарти, за якими оцінюватимуться на наступному етапі альтернативні варіанти вибору. Ці стандарти і є критеріями прийняття рішення. Вони виступають як рекомендації з оцінки рішень.

3. Визначення альтернатив. На цьому етапі формулюється набір альтернативних рішень проблеми. Поглиблений аналіз складних проблем необхідний для розробки декількох дійсно відмінних одна від одної альтернатив, вимагаючи і можливість бездіяльності. Вибравши альтернативи, необхідно їх оцінити.

4. Оцінка альтернатив. При їх виявленні необхідно дати їм оцінку стосовно кількості та якості. Визначаються переваги альтернатив і можливі наслідки у разі їх прийняття. Усі критерії оцінюються у балах, а потім усі вони сумуються. Рішення, яке матиме найвищу загальну оцінку в балах, і є очевидним вибором.

5. Вибір альтернативи. Якщо проблема була правильно визначена, а альтернативні рішення ретельно зважені й оцінені, прийняти остаточне рішення просто. Вибирається альтернатива з найбільш сприятливими загальними наслідками. Але якщо проблема складна і при її вирішенні може бути багато компромісів або якщо інформація і аналіз суб'єктивні, то може статися, що жодна альтернатива не буде кращим вибором. У такому випадку головну роль відіграють правильне судження й досвід. Остаточний вибір буде правильним, якщо він відповідає таким вимогам: конкретність, оптимальність, адекватність, органічність, адресність, всебічність, комплексність.

6. Реалізація. Реальна цінність рішення є очевидною тільки після його здійснення. Для цього треба заручитися підтримкою всіх, хто причетний до виконання рішення, встановити зворотний зв'язок, тобто треба зіставляти результати виконання рішень на всіх подальших стадіях, мати дані про те, що змінилося з початком реалізації рішення, щоб вчасно скоригувати його, поки передбачуваному процесу не завдано значної шкоди. Тобто далі діє управлінський цикл у повному обсязі, про який ми зазначали раніше.

Управлінське рішення має відповідати певним принципам: коректності, адресності, оптимальності, ефективності, органічності. Непродумане згідно з цими принципами рішення не зробить позитивного внеску в розвиток суспільства.

§ 3. Форми соціального управління

Існують три форми соціального управління: соціальне прогнозування, соціальне проектування і соціальне планування.

Соціальне прогнозування — це особливий різновид наукового передбачення, під яким розуміють ймовірне твердження про майбутній розвиток соціальних процесів з високим ступенем достовірності. Прогнозування можна визначити як процес здобуття наукової інформації про тенденції розвитку і майбутній стан суспільства, соціальних процесів розвитку, відносин, явищ і подій у соціальній практиці.

Мета прогнозу: на основі аналізу стану і поведінки системи в минулому і вивчення тенденцій зміни факторів, що впливають на систему, визначити кількісні та якісні параметри її розвитку в перспективі.

Виокремлюють прогнози двох видів — пошуковий та нормативний. Пошуковий прогноз — це визначення можливих станів досліджуваного феномену в майбутньому (наприклад, інваріантні моделі вдосконалення держави, правової системи тощо). Він будується за визначеною шкалою можливостей, згідно з якою потім встановлюється ступінь ймовірності явища (процесу), що прогнозується. Нормативний прогноз — це визначення шляхів, напрямів, засобів і термінів досягнення можливих станів явища, які прийняті як мета (наприклад, тенденції оптимізації певних моделей правового регулювання; або подолання криміногенності чи впорядкування, скажімо, судочинства тощо).

Соціальні прогнози будуються на таких принципах: системності, варіативності, логічної узгодженості, безперервності та наступності, верифікованості та рентабельності. Зокрема, обґрунтування ступеня ймовірності, наприклад зростання активності громадян, неможливе без оцінки можливості попередньої перевірки надійності прогнозованих

висновків у моделях чи варіаціях. Прогнозування має специфічні методи—складну екстраполяцію, моделювання, експеримент, експертні оцінки.

Соціальне проектування — це специфічна діяльність, що пов'язана з науково обґрунтованим визначенням варіантів розвитку нових соціальних процесів і явищ і з цілеспрямованою докорінною зміною конкретних соціальних інститутів. Проектування — це форма випереджуваного відбиття дійсності, створення прообразу передбачуваного об'єкта, явища чи процесу. Специфікою є те, що прогнозування може і не мати певних термінів, базуючись лише на приблизних підрахунках, без обмеження у часі.

Вимогами для підготовки проекту є орієнтація на досягнення конкретного результату, не випускаючи головних питань, принцип мінімальних зобов'язань — концентрація уваги на основній меті; оригінальність.

Методи проектування: матриця ідей, вживання в роль, аналогія, асоціація, реорганізація, мозковий штурм. Розробка соціального проєкту часто починається в умовах певної невизначеності. Тому слід дотримуватися деякої послідовності. Тобто у процесі соціального проєктування є своя логіка, свої етапи: аналіз суспільної проблеми (пошук, вияв її суті); визначення мети; збирання інформації; формулювання завдання; приймання рішення (складання конкретної програми дій).

Соціальне планування являє собою науково обґрунтоване визначення цілей, показників, завдань розвитку соціальних процесів і основних засобів їх запровадження в життя.

Методи соціального планування: аналітичний, який поєднує в собі аналіз і узагальнення; метод варіантів як визначення декількох шляхів, уточнення і вибір одного варіанта; економіко-математичний тощо.

Існують певні показники соціального розвитку як своєрідні кількісні і якісні характеристики стану, тенденцій і напрямів соціального розвитку, що застосовуються у плануванні для оцінки відповідності реального стану науково обґрунтованим вимогам.

§ 4. Соціальна політика

Характер і напрями соціального управління забезпечуються соціальною політикою. Соціальна політика — це діяльність держави і організацій громадянського суспільства, яка спрямована на відпрацювання системи заходів, що забезпечують діяльність соціальних інститутів зі створення в суспільстві умов для реалізації членами суспільства своїх соціальних прав. Об'єктом соціальної політики є одна з підсистем суспільства — соціальна сфера, що являє собою сферу відтворення людини, сім'ї, трудових колективів та інших соціальних груп, яка включає умови праці й відпочинку людей, їх побуту та дозвілля, рівень матеріального добробуту, освіти, виховання й охорони здоров'я. Основним у соціальній сфері є широке коло відносин між людьми і об'єднаннями, їх взаємини. Вони формують різні соціальні системи, що й становлять у сукупності із соціальною інфраструктурою соціальну сферу суспільного життя, в якій складаються відносини взаємної залежності між людьми, між всіма соціальними суб'єктами.

Функціональна роль соціальної сфери в житті суспільства полягає в тому, що в її межах змінюються соціальні зв'язки між людьми, умови життєдіяльності, умови формування й задоволення їхніх соціальних потреб, головними з яких є потреби рівності, справедливості в розподіленні життєвими благами й умовами становлення і розвитку суспільства, самореалізації. Значущість соціальної політики саме і полягає у впливі на соціальну сферу, у сприянні оптимальному розвитку умов, якості й способу життя членів суспільства, вдосконаленні соціальних зв'язків і відносин між ними. Сьогодні нагальним є забезпечити формування середнього класу, необхідну для нормального функціонування суспільства соціальну диференціацію й одночасно попереджувати невиправдані й небезпечні для його стабільності розриви у рівні життя різних груп і категорій населення. Наприклад, зараз чітко просліджуються явища, які сприяють зростанню бідності, знижують якість процесу соціалізації громадян у суспільстві, створюють соціальну кризу. Але констатація цих фактів не дає можливості їх ліквідації

без відпрацювання необхідних соціальних механізмів. Метою соціальної політики є забезпечення більш повного задоволення членами суспільства своїх життєвих потреб, оскільки саме з цього приводу перш за все складаються соціальні відносини, саме це в багатьох випадках є причиною конфліктів, саме на цій основі відбувається соціальне відтворення соціальних груп і індивідів. Інакше кажучи, соціальна політика спрямована на здійснення допомоги, підтримки людей з боку соціальної системи, до якої вони входять, шляхом використання всього потенціалу суспільства і на підставі принципів соціальної справедливості й соціального пріоритету.

Соціальні пріоритети — це соціальні завдання, які визнаються суспільством на певному етапі його розвитку як найбільш значущі, нагальні і невідкладні. Особливе значення такий принцип має в суспільстві, що перебуває в кризовому стані.

При відпрацюванні концепції соціальної політики необхідно враховувати не тільки спільні характеристики адаптаційного процесу, а також можливі розбіжності з урахуванням можливостей особистості. При цьому слід зважати на наявність у суспільстві дезадаптаційних форм поведінки індивідів, які супроводжуються так званою протестною поведінкою, що свідчить про те, що індивід не бажає сприймати нові умови соціального середовища, які можуть мати не тільки соціальний, а й економічний та політичний характер.

Процес відпрацювання концепції соціальної політики має декілька етапів: аналіз ситуації, що існує в суспільстві на цей час; виявлення і формування соціальних проблем; визначення рівня розбіжності між ідеальною моделлю соціальної держави й існуючою соціальною моделлю; визначення стратегії дій, які зможуть цю розбіжність змінити. При цьому важливо використовувати певні механізми дії соціальної політики, під якими розуміють підтримку державою та іншими соціальними інститутами шляхом використання суспільних спроможностей (коштів) певних категорій населення, а також окремих необхідних для суспільства установ, структур, які не можуть забезпечити існування. Таку природу і такий характер мають механізми використання суспільних засобів створення й підтримки систем освіти, охорони здоров'я, культури; забезпечення житлом громадян, систем, не спроможних самостійно вирішити ці завдання. Створення, забезпечення нормального функціонування й розвитку цієї інфраструктури теж належить до завдань соціальної політики і також є проявом піклування суспільства і його інститутів про своїх членів, надання допомоги у забезпеченні таких життєвих потреб, як отримання освіти, медичної допомоги, культурних благ через використання з цією метою матеріального, фінансово-економічного потенціалу, що акумульований суспільством або окремими його структурами.

Ефективне управління неможливе без спеціальних засобів, які до-зволяють оперативно проводити діагностику, приймати рішення й ко-ректувати їх здійснення. Такі засоби мають назву соціальних техноло-гій, під якими розуміють раціональний спосіб соціальної дії з метою зміни одного якісного стану соціальної системи на інший і для досягнен-ня передбачуваного соціального результату. Інакше кажучи, соціальна технологія є сукупністю методів, способів, засобів організації людської діяльності з її впливу на соціальні процеси, системи, відносини.

Особливою цінністю соціальних технологій є те, що вони являють собою алгоритм певної діяльності. Алгоритм — це така система опе-рацій, послідовне виконання яких у відповідності з чіткими правилами приводить до розв'язання поставленого завдання. Практикою доведе-но, що застосування суми різноманітних, розрізнених методичних способів менш ефективні, ніж технології за алгоритмом.

Проблема створення соціальних технологій пов'язана з обґрунту-ванням їх принципів, головними з яких є:

- а) принцип варіативності й адаптивності соціальних технологій до існуючих умов і вимог;
- б) принцип саморегуляції, тобто здатності до самокорекції;
- в) принцип доповнення, який виражається в тому, що різні соціаль-ні технології не виключають одна одну, що жодна з них не може бути абсолютною;
- г) поміркованість, що вимагає від розробників соціальної техноло-гії не розраховувати на сприятливий збіг обставин і на найкращі ре-зультати власних рішень.

Існує багато типологій соціальних технологій, які можна будувати за певними критеріями:

- 1) за критерієм часу вони є довготривалі, тактичні, оперативні, рубіжні й циклічні;

2) залежно від характеру і масштабу вирішення проблем, що розв'язуються соціальним управлінням, розрізняють два типи техно-логій — підготовка управлінських рішень і технології їх реалізації;

3) за видом і характером тих змін, до яких вони приводять, соці-альні технології можна поділити на три групи: до першої належать ті, що стосуються соціальних процесів і явищ, пов'язаних з удосконален-ням всієї сукупності суспільних відносин; до другої — соціальні про-цеси і явища, що ведуть до зміни соціальних умов життя окремих спільнот і верств населення; до третьої — технології стосовно соці-альних процесів, які зазнають негативних змін у суспільному розвитку, пов'язаних з деформаціями суспільства, соціальною девіацією.

Завершуючи тему, слід підкреслити, що соціологія не обмежується лише вивченням соціальних відносин, процесів, механізмів, адже вони є послідовними сходинками зміни соціального об'єкта, що обумовлю-ється як внутрішньою логікою саморозвитку, так і впливом керуючого суб'єкта у його цілеспрямованому впливі на всі соціальні феномени. Соціально-технологічний підхід, з точки зору такого впливу, забезпечує рух від методу спроб і помилок до моделювання соціальних процесів і ситуацій, а також до прийняття на цій основі управлінських рішень.

Питання для самоконтролю

1. Сформулюйте поняття соціального управління.
2. Визначте функції соціального управління.
3. Назвіть форми соціального управління.

4. Назвіть і проаналізуйте зміст принципів соціального управління.
5. Визначте поняття, мету, види та методи соціального прогнозування.
6. Визначте поняття, особливості, методи соціального проектування.
7. Визначте поняття, рівні, методи показники соціального планування.
8. Розкрийте зміст соціальної політики держави та її принципи.
9. Якими є риси й особливості соціальної політики сучасної України?
10. Дайте визначення соціальної технології та алгоритму.